

ОЛЬГА ГЕРІНБУРГ

РЕЛІГІЙНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗЕМСЬКИХ СТАТИСТИКІВ

Пріоритетним напрямом сучасної історичної науки є міждисциплінарні дослідження, зокрема з'ясування зв'язку демографічних процесів з історичними умовами розвитку суспільства. Цілісності реконструкції культурного і господарського життя місцевого населення сприяє звернення до регіональних проявів історико-демографічних явищ.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. важливу роль у демографічному вивченні губернії відігравали статистична та санітарна служби Херсонського губернського земства, зацікавленого у достовірній інформації стосовно чисельності та складу населення. Ця інформація була необхідною для з'ясування господарського потенціалу регіону та налагодження системи медичного обслуговування. Безперечно, праці земських службовців є цінним джерелом для реконструкції демографічної ситуації Херсонської губернії.

Вивчення релігійного складу населення губернії було одним з напрямів демографічних досліджень Херсонського земства. Періодично, хоча й нерегулярно, ці відомості включалися до щорічних звітів та оглядів губернії, що готувалися земством, у 1887-1890, 1905, 1907 роках [1, с. 35; 2, прил. №4; 3, с. 6-8; 4, с. 27-30; 5, с. 6; 6, с. 7]. Проте номенклатура віросповідань, прийнята у поточній статистиці Херсонського земства, недосконалою: зокрема, поєднувала ухильників від православ'я з баптистами, виокремлюючи останніх від групи протестантів.

Дані про релігійний склад губернії також були включені земцями до довідникового видання «Херсонская губерния. Свод цифровых данных», що було підготовлене за матеріалами Всеросійського урядового перепису 1897 р.

У вміщених таблицях виділялися наступні віросповідання: православні, старообрядці та ухильники від православ'я, вірмено-григоріани, римо-католики, протестанти різних віросповідань, караїми, іудеї, магометани тощо [7, с. 42-43].

Результати вивчення херсонськими земцями релігійного складу населення подано в наступних таблицях.

Таблиця 1.

Релігійний склад населення Херсонської губернії за матеріалами поточної статистики

Віросповідання		Православні	Іудеї	Розкольники, ухильники від православ'я	Баптисти та шундисти	Католики	Лютерани	Меноніти	Реформатори	Інші віросповідання	Вірмено-григоріани	Караїми	Магометани	Протестанти
Роки														
1887	Всього	Абсолютні показники відсутні												
	%	86	6	1,2	6,8									Не виділено
1888	Всього	1420986	113431	22259	7155	52966	43920	4461	3095	442	815	42	71	Не виділено
	%	85,1	6,8	1,3	0,4	3,2	2,6	0,3	0,2	0,1				
1889	Всього	1469800	91900	19080	7644	57800	44655	4800	3175	3755	847	32	15	Не виділено
	%	86,3	5,4	1,15	0,4	3,4	2,6	0,3	0,2	0,2	0,04	0,01		
1890	Всього	1511017	131412	19518	6526	60310	42112	4804	2961	216	531	21	14	Не виділено
	%	85,0	7,3	1,1	0,3	3,4	2,5	0,2	0,16	0,04				
1905	Всього*	2144077	194029	12147	6493	59146	44871	4936	3625	24	626	1205	2102	2266
	%	80,15	12,44	1,03	Дані відсутні	3,48	Дані відсутні			0,02	0,08	0,07	0,09	2,65

Складено на основі: [1, с. 35; 2, прил. №4; 3, с. 6-8; 4, с. 27-30; 5, с. 6; 6, с. 7].

Релігійний склад населення Херсонської губернії
(за Переписом 1897 р.)

Віросповідання	Православні	у хильники від православ'я	Вірмено-григоріани	Римо-католики	Протестанти різних віросповідань	Караїми	Іудеї		Магометани	Інші віросповідання
							Всього	У т.ч. ті, які не розмовляють		
Регіон	Відносні показники, %									
Повіти без міст:	87,46	1,12	-	3,21	3,1	-	5,09	0,01	0,01	-
Ананьївський	87,09	0,35	0,01	3,34	1,71	-	7,49	0,02	0,01	0,01
Єлисаветградський	93,59	0,61	-	0,92	0,58	-	4,34	0,01	0,01	-
Одеський	66,5	0,29	-	18,04	11,29	0,1	3,83	0,04	0,01	0,03
Олександрійський	94,37	2,48	-	0,37	0,15	-	2,62	-	0,01	-
Тираспольський	78,75	3,44	0,01	3,62	9,37	-	4,81	0,01	-	-
Херсонський	87,07	0,26	-	1,8	3,31	-	7,53	0,01	0,03	-
Міста без м. Одеси	68,64	1,27	0,1	2,24	0,71	0,24	25,73	0,76	0,24	0,01
м. Одеса	55,93	0,34	0,37	6,0	2,37	0,26	34,41	3,61	0,3	0,02
Губернія	80,15	1,03	0,08	3,48	2,65	0,07	12,44	0,65	0,09	0,01

Складено на основі: [7, с. 42-43].

Аналіз вміщених відомостей свідчить про безперечне домінування православного населення у релігійному складі населення усіх без винятку повітів. Другою за чисельністю віросповідною групою були іудеї, зосереджені в основному у містах, особливо у м. Одесі. Також не викликає сумнівів, що Херсонська губернія відзначалася релігійною розмаїтістю населення.

Слід зауважити, що самі земці визнавали можливість неточності демографічних даних щодо релігійного складу населення. Зокрема, оскільки перепис 1897 р. засвідчив більшу чисельність іудеїв, ніж євреїв, вони ставили

під сумнів вірність статистичних даних щодо кількості у губернії осіб, що сповідували іудаїзм. Адже для дореволюційної російської демографії було характерним вживання понять євреї – іудеї як синонімів, а у суспільстві була поширеною думка, що «іудеї не може бути не євреєм, принаймні у нас в Росії» [8, с. 15].

Сумніви у достовірності відомостей 1897 р. також викликав той факт, що серед неєврейського населення, що сповідувало іудаїзм, була значна кількість осіб, які за критерієм «рідна мова» віднесли себе до росіян та українців. Зокрема, Ф. Василевський сумнівався у ймовірності того, щоб досить значна група іудеїв відмовилася від рідного іврити на користь російської або української мови, та водночас вважав малоімовірним прийняття значною кількістю росіян та українців іудаїзму в умовах дії закону, що передбачав покарання за ухилення від православ'я [8, с. 15].

Відсутність докладної розробки земством такого напрямку як вивчення релігійного складу населення, а також недостатньо висока достовірність статистичних матеріалів щодо чисельності віросповідних груп, на чому наголошували самі земці, дещо ускладнюють сучасним дослідникам задачу реконструкції релігійної ситуації в Херсонській губернії за працями земських статистиків. Однак попри це праці херсонських земців мають високий евристичний потенціал і є цінним джерелом для створення цілісної картини історичного розвитку Півдня України кінця XIX – початку XX ст.

Література:

1. Краткий статистико-экономический отчет по Херсонской губернии за 1887 год и за истекшую зиму *Сборник Херсонского земства*. 1888. №6. С. 29–81.
2. Обзор Херсонской губернии за 1905 год. Приложение ко всеподданейшему отчету Херсонского губернатора. Херсон : Тип. Губернского Правления, 1906. 111 с.

3. Статистико-экономический обзор Херсонской губернии за 1890 г. (Приложение к общему административному отчету Херсонской губернской земской управы за 1890/91 год). Составлен Статистическим Отделением при Херсонской губернской земской управе. Херсон : Тип. О. Д. Ходушиной, 1891. 160 с.
4. Статистико-экономический обзор Херсонской губернии за 1905 г. Составлен Статистическим Отделением при Херсонской губернской земской управе. Херсон : Тип. О. Д. Ходушиной, 1908. 278 с.
5. Статистический отчет по Херсонской губернии за 1888 год (Приложение к общему административному и хозяйственному отчету за 1888/9 год) *Сборник Херсонского земства*. 1889. № 5. С. 1–38.
6. Хозяйственно-статистический обзор Херсонской губернии за 1889 год. Приложение к общему административному и хозяйственному отчету за 1889/90 г. Херсон : тип. О. Д. Ходушиной, 1890. 161 с.
7. Херсонская губерния. Свод цифровых данных: В 2-х вып. – Вып. 1. Население и сельское хозяйство. Херсон : Паровая Типо-Литография наслед. О. Д. Ходушиной, 1910. II+189 с.
8. [Василевский Ф. А.] О населении губернии по данным всеобщей переписи 1897 г.: из статистико-экономического обзора Херсонской губернии за 1905 г. Херсон : б.и., 1905. 67 с.